

R. VÁRKONYI ÁGNES

A „RÁC NEMZET” ÉS A KÖZÉP-EURÓPAI KONFÖDERÁCIÓ II. RÁKÓCZI FERENC POLITIKÁJÁBAN

„Ezen pátensemet penig valaki eltittkollya és helyrül helyre nem híresíti, az leszen az oka Isten s világ előtt az következendő veszedelmeknek”¹ olvasható Bercsényi a „Vitéz Rác nemzet” számára 1703 kora őszen kiadott pátensének záradéka. Mottója lehet II. Rákóczi Ferenc fejedelem sorozatos erőfeszítéseinek, hogy a szomszéd országokkal konföderációt kössön és a „rác nemzetet” egyenjogúan fogadja a magyar állam keretei közé. Konföderációs terveiben Lengyelország jelentősége mindvégig kiemelkedő.² A rác kérdés pedig időben és problematikában összefüggést mutat a katonai erőviszonyokkal változó konföderációs tervekkel. Közismert, hogy a rác kérdés „a szabadságharc legégetőbb problémáinak egyike.”³ Ebben a tágabb összefüggésben azonban tanulmányunk foglalkozik vele először.⁴

Hagyományok és új kihívások

A ma Közép-Európának nevezett térség II. Rákóczi Ferenc fejedelmet és munkatársait több változatban foglalkoztatta. Úgy, mint földrajzi egység, mint a „szomszéd országok” tágan értelmezett köre, és mint a nagyhatalmak

¹ Bercsényi pátense a Rác Nemzetnek. Tokaj, 1703, szeptember 17. Bécs Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Hofkriegsrat (A továbbiakban ÖStA KA, HKR) 1703 okt. Prot. Exp. Bd. 434. Fol. 6.

² A kérdéskör több részletét számos tanulmányunkban vázoltuk, legutóbb *R. Várkonyi Ágnes: Lengyelország és az „európai hatalmi egyensúly” II. Rákóczi Ferenc politikájában.* In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére.* Szerkesztette: *Erdei Gyöngyi-Nagy Balázs.* Monumenta Historica Budapestiensia XIV., 325–335. – *R. Várkonyi Ágnes: A Közép-Európa-gondolat II. Rákóczi Ferenc politikájában.* In: *Istennel a hazáért és a szabadságért. Jubileumi Rákóczi évek 3. 2003–2011.* Kiadja a Királyhágó melléki Református Egyházkerület és a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság. 2005. 145–161.

³ *Benda Kálmán: Magyar-rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején.* In: *Rákóczi-tanulmányok.* Szerk.: *Köpeczi Béla-Hopp Lajos-R. Várkonyi Ágnes.* Bp. 1980. 141–157.

⁴ Gebei Sándor, mint a korbéli lengyel viszonyok szakértője, a keleti régió országai vizsgálataival jelentősen hozzájárult a térség bonyolult kérdéseinek tisztázásához.

közé szorult, vagy a nagyhatalmak fenyegetettségében élő országok együttese. Majd pedig a 17. század második felében érvényesülő politikai elv, az európai hatalmi egyensúly összefüggésében kristályosodott ki: Közép-Európa az a térség, amely szerves része Európának, de külön egység is. Nyugalma, biztonsága összefügg Európa többi részének biztonságával. Ha viszont problémáit nem oldja meg, állandó tűzfészek lehet, hiszen nemcsak több nyelvű, több egyházhoz tartozó országok együttese, hanem különböző államalakulatban, vagy részleges kiváltságokkal élő, különböző múlttal, az önrendelkezés különböző fokozatával rendelkező és helyenként keverten élő népek halmaza. Problémái megoldására két alternatíva figyelhető meg. Az egyik a nagy birodalomba szervezett, központilag irányított egységesítés. A másik: országok és népek konföderációja. Nem egyedül a Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség lakossága szenvedte meg a központosított birodalomépítés gyötrelmeit. Ugyancsak egyoldalúság lenne, ha a század folyamán feltűnő konföderációkat és próbálkozásokat kizárólag a magyar politikának tulajdonítanánk. Rákóczi és munkatársai bár a magyar politikai kultúra jelentős hagyományaira építhettek, ezek eleve magukban foglalták Hollandia, Svájc és a szomszéd országok hasonló törekvéseit. A tizenöt éves háború végén a Bocskai szabadságharcával létrejött a rendi konföderáció (1606–1608) az ausztriai örökös tartományokkal közös érdekek érvényesítését szolgálta. Bethlen Gábor fejedelem konföderációs tervei, elsősorban a csehekkel a gazdasági, vallási önrendelkezés érvényesítését s a mentális stabilizációt segítették.⁵ A Zrínyi Miklós horvát bán környezetében keletkezett Elmélkedés (1664) szerint a szomszéd országokkal úgy köthetnének szövetséget, hogy szabad kereskedelmi szerződés szolgálná gazdasági érdekeiket és közös parlamentben rendeznék vitás kérdéseiket. Ismeretlen írója leszögezte, ha akkor nem sikerül konföderációt létrehozni a szomszéd országokkal, később már nem lesz lehetséges.

Rákóczi ismerte ezt az Elmélkedés-t. De megváltozott körülményekkel és kényszerhelyezettel kellett számolnia.⁶ Vagy véres polgárháborúkkal beiktatódik az ország feldarabolódva a Birodalomba, vagy élve az új lehetőségekkel, megvédi államiságát és biztosítja önrendelkezését. Rákóczinak tehát kora kihívásainak megfelelően kellett újra fogalmaznia a helyzetét. A kiala-

⁵ Thököly Imre fejedelem és Zrínyi Ilona Török országba vitt iratai között leltárba vették a következő kéziratot: „Bethlen Gábor conföderációja a csehekkel.” Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei, és egyéb emlékezetes írásai. Közzéteszi: *Thaly Kálmán Monumenta Hungariae Historica, Scriptorum*. (A továbbiakban: MHHS) XXIV/II. Bp. 1873. 661.l. 78. tétel.

⁶ A kényszerhelyzetet hangsúlyozza: *Gebei Sándor*, II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, 1701–1703. *Hadtörténelmi Közlemények* 116 (2003) 3–4. 776–797.

kuló új európai hatalmi egyensúlyban a térség aszerint vehet részt, hogy miként tudják stabilitását biztosítani.

A hatalmi egyensúly elvét a vesztfáliai béke megalkotói építették az európai politika egységes programjába. Az Erdélyi Fejedelemséget befoglalták a vesztfáliai békébe, de Csehországot kirekesztették és Közép- Európa a békerendszer sérülékeny területe maradt. Azzal sem számoltak a vesztfáliai békealkotók, hogy mi lesz ezzel a térséggel, ha az Oszmán Birodalom határait visszaszorítják a Balkán küszöbére. A Szent Liga tizenhat éves háborúval elérte, hogy a Temesi Bánság kivételével a török csapatok elhagyták az országot, de az 1699. évi karlócai békét a magyarok részvétele nélkül kötötték meg. A térség a Habsburg Birodalom hatalmi szférájába került, de a békétárgyalásokon már érvényesült Péter cár nagyhatalmi jelenléte is.⁷ Ez mérőben új helyzetet teremtett az európai hatalmi egyensúly értelmezésében.

A rác kérdés megoldásáról a magyar politika nem rendelkezett hagyományokkal. A „rácok” (rascianus) gyűjtőfogalommal megnevezett népekkel Mohács óta együtt élt a magyar társadalom, de mint intézményes megoldást kívánó feladattal, csak a török kiűzése után szembesülhetett.

A Magyarországra bevándorolt, vagy bemenekült délszlávok, szerbek, bosnyákok, bunyevácok, vlachok, horvátok különböző csoportjai részben a görögkeleti, részben a katolikus vallást követték, kereskedtek, földműveléssel, kézművességgel foglalkoztak vagy különböző katonai szolgálatot láttak el. A török hatalom alatt viszonylagos szabadságot élveztek, komoly kereskedői egzisztenciák alakultak ki közöttük. A jezsuiták és a bosnyák ferencesek missziós vonzáskörébe tartoztak bár az ortodox görög keleti vallásúak térítéseknek ellenálltak, egymással is bőségben acsarkodtak, a magyar társadalom nagyobb súrlódások nélkül élt velük együtt.⁸ A határmenti katonai szolgálat során merész pályák is felíveltek közülük. A Király Magyarországon a Habsburg kormányzat adói, monopóliumai, a senki földjévé váló végvári vonal életkörülményei kiváltották, hogy a különböző etnikumok felismerték közös érdekeiket. Bottyán János, még mint végvári katona az 1680-as évek elején a végvári kapitányokkal, és a dél-dunántúli rác vajdával tiltott marhakereskedő társaságos hozott létre. A társaságot leleplezték és a vizsgálat során kiderült,⁹ hogy Bottyán a végvári kapitányok révén vagy közvetlenül, kapcsolatban volt mélyen bent a hódoltságban a Dráva-menti rác telepek lakóival. A kompániához tartozott és lejárt a rácok közé az a

⁷ *Gebei Sándor*: A karlócai béke kelet-európai összefüggései. *Történelmi Szemle*, XLI (1999) 1–2, 1–29.

⁸ *Molnár Antal*: A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon. METEM, Bp. 2003.

⁹ MOL P-25 Pál nádor iratai 698. cs. 11347. sz. Vö. R. *Várkonyi Ágnes*: Az ismeretlen Vak Bottyán. *Történelmi Szemle*, 7. (1964) 181–182.

Zana György is, aki 1704 elején majd mint gyalogos ezereskapitány vesz részt a dél-dunántúli harcokban. Monasterly János rác alvajdához pedig fegyverbarátság fűzte Bottyán ezredet, együtt támadták meg és győzték le a császáriak ostromolta Érsekújvár felmentésére induló Ibrahim pasát, (1684), majd a grabováci és batacsini csatákban (1685) harcoltak együtt. Bottyán esztergomi lovasezredében rácok is szolgáltak. A „rác-kérdés”-ben rejlő kihívás a török kiűzése után vált nyilvánvalóvá.

A különböző katonáskodó csoportok eltérő kiváltságokkal éltek, a horvátországi szerbek jogaikat és kötelességeit 1630-ban a Statuta Valachorum foglalta össze.¹⁰ I. Lipót császár kormányzata 1670-től az abszolutista államrendszer intenzív megszervezésébe kezdett, 1673-ban elfogadta a magát a rácok régi despotái leszármazottjának nyilvánító Đorđe (György) Branković javaslatát, hogy oltalma alatt a Balkánon és a török megszállta területeken szétszórtan élő rácokból kétezer fős hadsereget állítson fel a császári érdekek szolgálatában. 1690-ben a balkáni hadjárat megghiúsulása után Lipót császár oltalomlevelet adott Csernovics (Črnjević) Arzén ipeki pátriárkának, biztosítva, hogy menekült híveivel „a Balkánon érvényben volt önkormányzati rendszerét érvényesítve igyekezett a Habsburg főhatalom védelmében helyezkedhet el Magyarországon.”¹¹ Lipót császár a magyar kancelláriával is hitelesített kiváltságleveleiben a rácok egyházi önállóságát megerősítette, de önkormányzati egységüket felszámolta. Brankovics György despotát letartóztatta és Csehországba internálta. A Hadi Tanács irányítása alatt a rácokból kialakított Határőrvidék (1700–1702.) katonái ugyan adómentességet és kereskedési szabadságot kaptak, de császári tisztek parancsoltak felettük.¹²

¹⁰ *Rothenberg, Gunther E.*: The military border in Croatia 1740–1881. Chicago–London 1966.

¹¹ *Szalay László*: A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz. Pest, 1861. 24–37. *Hodinka Antal*: Az ipeki szerb pátriárka Magyarországon való állandó letelepedésre adománylevelet kér I. Lipót királytól. Pécs, 1943. – *Hadrovics László*: A magyarországi szerb kérdés balkáni gyökerei. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve Bp. 1942, 362. – *Hadrovics László*: Vallás, egyház, nemzettudat. (A szerb egyház nemzeti szerepe a török uralom alatt.) Bp. 1991. – *Vö: Nagy Lajos*: Rácok Budán és Pesten. Tanulmányok Budapest múltjából (XIII.) 1959, 62. – *Darkó Jenő*: Lipót császár által a magyarországi szerbeknek adományozott kiváltságok háttere. Végvár és társadalom a visszafoglaló háborúk korában (1686–1699). Szerkesztette: *Bodó Sándor és Szabó Jolán*. Eger, 1989, *Studia Agriensia* 9. 195. – A 16. századi betelepedésről is: *Miskei Antal*: Ráckeve története. I. Ráckeve története a kezdetektől 1848-ig. Ráckeve, 2003. 173 kkl. és 234–239.

¹² Nagy irodalommal: *Koroknai Ákos*: Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és a tiszai határőrvidéken a XVIII. század elején Bp. 1974. Értekezések a történettudomány köréből. Új sorozat, 73. – *Czigány István*: Új katonai berendezkedés Magyarországon 1683–1703. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 116 (2003) 714–741 és *Czigány István*: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom hadseregébe 1600–1700. Bp., 2004. 172–189.

Ezt azonban Monasterly vice despota más vezetőkkel együtt csak bizonyos feltételekkel látta elfogadhatónak.

Már a fiatal Rákóczi tisztában kellett, hogy legyen a bécsi Hadi Tanács irányítsa alatt álló rác katonaság jelentőségével. Az 1698-as esztendő barátja, Batthyány Ádám udvarában töltötte, aki maga is készített javaslatot az ország katonai védelméről a határörvidék bécsi megoldása ellenében. Bercsényi a szegedi főkapitányi tisztségében személyes tapasztalatokat szerzett az új határőr telepekről. Károlyi Sándor tagja volt a marosi-tiszai-dunai határőr kerület összeírását végző bizottságnak. Az 1698–1700. évi szervezkedésben megnyerték a közös ellenállás ügyének Csernovics Arzén pátriárkát. Az egyházi vezető szavatolta, hogy a rácok 40 000 főnyi fegyverrel vesznek részt Magyarország szabadságáért indítandó háborúban.¹³ Közismert, hogy a szervezkedést leleplezték, Bercsényi Lengyelországba menekült, és a bécsújhelyi börtönéből ugyancsak lengyel földre szökött Rákóczival együtt törvényen kívüli körülmények között¹⁴ folytatták a háború előkészítését. Csernovics pátriárka azonban kiesett; a Habsburg kormányzat Bécsben barátságos fogságban tartotta, internálta.

1702-ben a francia és a lengyel király számára készített Memoriálékban Rákóczi és Bercsényi a lengyel–erdélyi és magyar konföderáció vagy a magyar–lengyel konföderáció tervét is felvázolták.¹⁵ Nemcsak azt kérték, hogy a francia király támogassa ezt a szövetséget, hanem azt is, hogy Magyarország új kormányát a lengyel királysággal együtt foglalja be majd a spanyol örökösödési háborút lezáró békébe. „Az egyesült két állam Franciaországgal szövetkezve Európa egyensúlyát biztosítaná.”¹⁶

A szabadságharc nyolc esztendeje alatt Rákóczi háromszor fogalmazza újra a konföderáció tervét és a rác megegyezés feltételeit. A három időpont: 1703/1704, 1705 tavasza, és 1707 első fele.

¹³ Utalt rá *Esze Tamás*: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Századok 1951. 1–2. sz. 47. – Feldolgozta: *Perjés Géza*: A Rákóczi összeesküvés tervei a háború megvívására. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk.: *Köpeczi Béla–Hopp Lajos–R. Várkonyi Ágnes*. Bp. 1980. 125–128. – Vö: *Benda Kálmán*: Magyar–rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején. Uo. 143. – *Darkó Jenő*, 1989. 187–202. – *Hadrovics László*: Vallás, egyház, nemzet-tudat. (A szerb egyház nemzeti szerepe a török uralom alatt.) Budapest, 1991.

¹⁴ *Gebei Sándor*: II. Ágost lengyel király és a magyar ügy 1701–1703. Hadtörténelmi Közlemények, 116 (2003) 304, 776–802. – *Gebei Sándor*: II. Rákóczi Ferenc és lengyelországi támogatói. In: A Rákóczi szabadságharc és Közép-Európa. Szerk.: *Tamás Edit*. II. köt. 97 kkl.

¹⁵ *Köpeczi Béla*: A Rákóczi szabadságharc és Franciaország. Bp. 1966. 37.

¹⁶ Vö: *Márki*, 1913. 4. A tervet Ágost magyar királyságát kiemelve ismerteti: *Köpeczi*, 1966. 37.

Az első rác pátensek és a közép-európai konföderáció kezdeményezése

Rákóczi átgondolt stratégiáját nemcsak a katonailag, logisztikailag fontos területek gyors elfoglalása, a katonai rendtartások, az önbíráskodási tilalmak a fegyvert fogók és a gazdaság megszervezése jellemzi, hanem a társadalmi feszültségek forrásainak lehetséges felszámolása is. Előre eltervezetten szólította zászlói alá Rákóczi a rácokat is. 1703. augusztus 9. keltezésével a székelyhídi táborból, szeptember 18-án pedig a szatmári táborból bocsátott ki pátenseket. Bercsényi szeptember 17-i keltezéssel kiadott pátensének tartalma megegyezik a fejedelem nevével kibocsátott kiáltványokéval.¹⁷ Tájékoztatják az „egész rác nemzetet”, a fegyverfogás okairól és mint a magyar nemzettel egyenrangú, jó szomszédságban élő, sőt néhány évvel ezelőtt már a közös ellenség ellen „hitet tett” nemzetet hívják Rákóczi táborába. A terjesztés módjáról az egyik példányon Hátszegi Márton (Hatszegan Markuly) kapitány írása tájékoztat: „Tökeli János vitéz kapitánynak nekem jó barátomnak cito, cito, citissime.”¹⁸

1703 elején a rác lakosság és katonaság forrongott a magasra emelt, és drasztikusan szedett adók, a császári főtisztek hatalmaskodásai és a privilégiumokban biztosított jogaik semmibevétele miatt. Nagyobb összefüggő etnikai tömböt a Dunántúl déli és dél-keleti részén alkotottak. A Duna és a Dráva, Száva melléki terület a határőrvidékhez tartozott, Dietrich Heinrich Nehem péterváradai parancsnok irányítása alatt, erős határőrséggel. A császári adóügyi főhivatalnok, Alexander Johann von Kollarek (Kollaneckh) szerint Dél-Dunántúl falvainak részben rác, részben magyar lakossága a körükben élő ferences szerzetesek hatására is, erősen kötődött Rákóczi híveihez, annak ellenére, hogy a rác támadások és az első magyar fegyverfogók fegyelmetlensége, zsákmányolása megterhelte a két nép viszonyát.¹⁹ A kap-

¹⁷ Rákóczi latin pátense: Székelyhíd, 1703. augusztus 9. MTA Könyvtár Kézirattára Oklevelek – Hűségsküre felszólító pátens: 1703. november 14. OSZK Kézirattár Fol Hung 978/50 a-b.; Bercsényi pátense a rácoknak Tokaj, 1703. szeptember 17. OSZK Kézirattár. Fol Hung 1389, Fasc II. fol 20. – Elfogott példánya: ld. 1. jegyzet.

¹⁸ Hátszegi Márton alias Hatszegan, Hatszogan Markuly, Marko kapitány az erdélyi érchegegségből származott román, 1704 őszén katonái létszáma 123, 106 karddal és 121 puskával fölfegyverezve. „Hátszegi Markó Hada”. *Magyari András*. II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege. Kriterion és Polis könyvkiadó, 1994. 79. Tekelija, Tököli János eredeti családi neve Popovics, a Tököli nevet később vette fel. Császári ezredes és aradi rác főkapitány. Parancsnoksága alá tartoztak az aradi, a belényesi, a gyulai, borosjenői rác helyőrségek. *Esze Tamás*: Kuruc vitézek folyamodványai 1703–1704. Bp. 1955. 477–478.

¹⁹ Kollarek, (Kolleneckh) Alexander, Johann von Emlékiratát először Hodinka Antal tette közzé: Négy egykorú jelentés az 1704-i pécsi rác dúlásról (Pécs é.n.). Majd Kenéz Győző korszerűbb fordításában adtuk ki, jelentőségét a rác kérdés szempontjából is hangsúlyozó

csolatot valószínűleg már 1703 késő őszén felvették a rácok vezetőivel, vagy a közöttük élő magyarokkal. A Dunántúl stratégiaiilag fontos területnek számított. A francia–bajor seregek még sikerrel törtek kelet felé, s a francia király már döntött, hogy segíje a magyar vállalkozást. A szabadságharc alig formálódó hadserege kiegészítésre szorult, Rákóczi ezért is küldi Bay Mihályt Konstantinápolyba a francia követ Ferriol márkinak címzett levelével, eszközölje ki a Porta engedélyét, hogy katonaságot toborozhassanak a határ menti területekről. Bercsényi gróf nem titkolta véleményét, ha a rácok ellenségek maradnak, az felmérhetetlen és félelmetes következményekkel jár. Politikai céljain kívül Rákóczit a haderő növelése is vezette, amikor a Dunántúlon lévő rácok intézményes megnyerését kezdeményezte.

A tokaji táborban 1703 december 10-én, majd 20-i keltezéssel Rákóczi generálissá és a dunántúli mezei lovas és gyalog hadak parancsnokává nevezte ki Bottyán Jánost, ekkor még császári ezredest.²⁰ Régi kapcsolataival, ismerettségével, lovasezredében szolgáló rác híveivel Bottyán a rác kérdésben kulcsszemélyiségnek számíthatott. Zólyom alatt azonban párviadalban megsebesült, 1704 elején nem tudott szándéka szerint lovasezredével együtt Esztergomból kimenni Rákóczi táborába.²¹ A dunántúli hadműveletek a rácok megnyerésével együtt báró Károlyi Sándor főgenerálisra hárult.

Rákóczi parancsából fergeteges időben, 1704. január 10–11-én vonult át 5000 főnyi haderejével Károlyi generális a befagyott Dunán. Több rendbéli feladattal. Ezredékbe kellett szerveznie a helyi felkelőket, ismertetni a fegyver fogott jobbágyságok felszabadításáról a fejedelmi ígéretet, főleg pedig keresztülvinni a rácok csatlakozását.²²

---

bevezetéssel: Kollarek János emlékirata. In: Rákóczi Tükör, Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról. A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket, bevezető tanulmányokat írta: *Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes*. A jegyzeteket írta és a mutatók anyagát összeállította: *Bánkúti Imre*. Második kiadás. Milleniumi Magyar Történelem. Források. Sorozatszerkesztő: *Gyurgyák János, Potó János*. Bp., 2004. 431–432. – A név különböző változatokban fordul elő a forrásokban: Kalleneckh, Kalleneck, Kallänäk. Vö: *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban. Bp., 2005. 214.

²⁰ ARI/IX 142, 151 – *Czigány István*: Bottyán János katonai pályája. Komárom-Esztergom megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyv 1993–1994. Szerkesztette: *Csombor Erzsébet*. 20–29.

²¹ *R. Várkonyi Ágnes*: Személyiség és történelem (Bottyán János döntései). In: Komárom-Esztergom megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyv, 1993–1994. 11. – *Bánkúti Imre*: A kurucok első dunántúli hadjárata. (1704 január–április) Bp. 1975.

²² *R. Várkonyi Ágnes*: Sopron vármegyének szóló pátens a fegyverre kelt jobbágyságok felszabadításáról 1704 elején. In: *Soproni Szemle*, 25. (1971) 348–351. – Károlyit már Kecskemét térségébe is a rác kérdés megoldásával küldte Rákóczi: *Kovács Ágnes*: Károlyi Sándor. Bp., 1988. 45.

Károlyi Pápán alakította ki hadiszállását. Több pátenszt bocsátott ki a dunántúli rác nemzet számára. 1704. január 22-i keltezéssel Rákóczi koncepciójának megfelelő tartalommal²³ hasonló nyílt levelek sűrűn követték egymást. Valamennyit a székelyhídi táborból 1703. augusztus 9-én kiadott rác pátens mintájára írták, s Rákóczi aláírásával vagy a fejedelemtől kapott autoritására hivatkozva Bercsényi kézjeggyével jelentek meg.²⁴ Valamennyi „a vitéz rác nemzetnek” címzett pátens a közös múltra, a közös érdekre hivatkozik. Biztosítják „az eddigh hazánkban lakó és hazánkknak kenyerével, s savával élő, sőt az előtt való boldog időkben is mindenkor a magyar nemzettel együtt lakó, s egyet értő, és következőképpen országunk szabadságával is élő egész Rác Nemzetet mint Vitézlő, mind Lakos rendeket,” hogy az országban mindenfelé lakó „Rác Nemzetnek” pecsétes pátenseket bocsátottak ki. Sőt, „hogy biztosabbak lehessenek édes hazánk szabadságával magok szabadságával is, sőt Hazánk mellett való mostani Hadakozásoknak érdemes jutalmát is vehessék, Fejedelmi neve alatt tette bizonyossá a rácságot, hogy valakik és valamely Helységbeliek most édes Hazánk felszabadítása mellett fegyvert fognak, nemcsak minden adófizetés, Terhe és Idegen Biróság alól fel szabadulnak, hanem valamint a Hajdú városiak, országunkban oly nemesi szabadságban lesznek.”²⁵ Rákóczi, mint hatalmi tényező biztosítja szabadságukról nemcsak a rác katonaságot, hanem a lakosságot is. Látható sok a ha-

²³ Károlyi pátense Pápa, 1704. január 22. ÖStA, KA, HKR, 1704. Március, Prot. Exp. Bd. 580/4 fol. 1–9. – Vö: *Benda*, 1980. 147. 25. jegyzet. – „Pápáról mindenfelé pátenseket bocsátván egész Austriáig, Horvátországig, az Drávaig és Dunáig alá az rácságra ... Rácországra adhortáló pátenseket bocsátottam.” Károlyi Sándor Önéletírása és naplójegyzetei. In: *Rákóczi Tükör*, Budapest, 2004. 100–01.

²⁴ A rácok megnyerésének politikáját Bánkúti Imre – ha jól értem – kizárólag Károlyinak tulajdonítja. „Károlyi tisztában volt a rácság megnyerésének politikai és katonai jelentőségével...” Az ismert pátensesek mellőzésével Rákóczi egyoldalú viszonyát a rácokhoz az 1717-ben írt *Emlékiratok* egy kiragadott mondatföredékével jellemzi. *Bánkúti Imre*: 1704: két hadsereg a Dél-Dunántúlon, két tragédia Pécsen. In: *A pécsi egyházmegye a 17–18. században*. Szerk.: *Fedeles Tamás–Varga Szabolcs*. *Seria Historiae Diocensis Quinqueeccleiensis I.* 2005, 33–34. és 2. jegyzet. – Márki Sándor, aki ugyancsak az *Emlékiratok*nak ezzel a mondatával és egy forráskritikailag máig tisztázatlan levélrészlettel (AR I/I, 83) minősíti elég szélsőségesen Rákóczi rác politikáját, részleteket közöl Csernovics Arzén pátriarchához írt 1704. szept. 6-i leveléből, 1848/49 eseményeivel hasonlítja össze a helyzetet, s idézi a szerbek koszorúfeliratát, amellyel 1906-ben a hamvak újratemetése alkalmával rótták le kegyeletüket. In: *Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferenc. 1676–1707. Bp., 1907. I. köt. 346–351.

²⁵ Bercsényi pátense a rácoknak Tokaj, 1703, szeptember 17. OSZK Kézirattár, Fol Hung 1389, Fasc II. fol 20.

sonlóság Bercsényinek Léváról 1704. április 2-án kiadott pátense a fegyvert fogó jobbágyok szabadságáról és a rácoknak szétküldött pátensek között.²⁶

Sümege várában a Széchenyi Pál kalocsai érseket meglátogató Károlyi-hoz érkeztek meg „Rácországról az drávamelléki, szerémségi és bácskasági rácoknak expressus követei.” Készek hűségesküt tenni, 5000 fegyverest kiállítani. Károlyi hitlevelet adott és a hadainak halálbüntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a rácokkal harcba bocsátkozzanak.²⁷ A tárgyalások Bercsényi irányításával folytak, intézményes egységben kívánták a rácok együttműködését biztosítani: Bercsényi kijelentette: a meghódolt rácok külön despotát kellene hogy válasszanak maguknak.²⁸ Megszervezték a kapcsolatok létrehozásának személyi feltételeit.²⁹ Bevonták a tárgyalásokba s Bercsényi lovas ezeres kapitánnyá nevezte ki Hellebronth Jánost, a Károlyihoz csatlakozott bácskasági cameralis praefectust és a rác nemzetség királybíróját, aki később azt írta „azon mesterkedtem, hogy velem együtt miként tehessem az egész rácsgót a németnek ellenségül.”³⁰

A „sümegei egyezés” a tárgyalások első állomásán született. A rácok nyilván az bizonyos önrendelkezéshez ragaszkodhattak. Csernovics Arzén

²⁶ R. Várkonyi Ágnes: Bercsényi Miklós pátense a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 tavaszán. Századok 92 (1958) 222–231. – Rákóczi latin pátense: Székelyhid, 1703. augusztus 9. MTA Könyvtár Kézirattára Oklevelek – Hűségesküre felszólító pátens: 1703. november 14. OSZK Kézirattár Fol Hung 978/50 a–b.

²⁷ Károlyi Sándor Önéletírása és naplójegyzetei. Rákóczi Tükör, I. 101.

²⁸ „kegyelmed maga írása által is igen parancsolhatna nekik, inkább a nemességen és német prédának gazdagságán kapianak, mint sem veszedelmeken, jó volna valakit közölnök az Despotasággal föl biztatni, kit kecskeméti rác lakosok vihethének ismeretségek által véghez.” Bercsényi Miklós Károlyi Sándornak, Zólyom, 1703. november 29. MOL P 396, Károlyi család levéltára. Fasc 2 B. fol 17.

²⁹ Bercsényi 1703. november 29-én írja, hogy Török András több „az Rácoknak való pátenseket vitt”. – Továbbá: Bercsényi 1703. szeptember 17-én keltezett pátensének egyik elfogott példányában arról van szó, hogy a rácok Deák Ferenc ezeres kapitánynál jelentsék be magukat „szabadságok örökösen és böcsülettel mint atyáinkfiainak örökösen meg leszen.” ÖStA KA HKR, 1703 okt. Prot. Exp. Bd. 434. Fol. 6. – Sokat mond Ujlaki András 1704. január 23-án kelt jelentése: „Rác Miklós és Szávor Bajára a rácokhoz leküldtem, Az kik biztatnak, minden biztonnal az rácsg meg hódol.” A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Sajtó alá rendezte: Géresi Kálmán. Ötödik kötet. II. Rákóczi Ferenc fejedelem korabeli oklevelek és levelezések 1703–1707. Bp., 1897. 56.

³⁰ Hellebronth János Rákóczinak h. n. d. n. Pest – Pilis – Solt vármegye a Rákóczi korban. Közreadja: Bánkúti Imre. Bp. 1996 I. köt. 416–417. – Részvételére a szabadságharcot a Dunántúl is szervező mozgalomban elsőnek felhívta a figyelmet: Hornyik János: A rácok ellenforradalma 1703–1711. Századok 2 (1868). – ifj Hellebronth Kálmán: Családtörténeti jegyzetek. Bp., 1912. – Málnási Ödön: Hellebronth János kuruc ezredes. Bp. 1930. Új életrajzi összefoglalása: Mészáros Kálmán: A szerb–kuruc megbékélési törekvések egyik szorgalmazója, Hellebronth János kuruc ezereskapitány. In: A pécsi egyházmegye i. m. 2005. 54.

patriárka egyik, az 1690-es években a központi kormányzathoz beadott Memorialéjában megfogalmazta, a rácok kívánsága az államiság számos kritériumát magában foglalta: szabad kereskedelem, vallásszabadság, önálló nyomda, iskolaalapítási jog, részvétel a magyar országgyűlésen és a rác nép ne legyen kizárva a békekötésből. Ilyen szintű megállapodásra csak legitímált hatalom birtokosai léphetnek.³¹

1704 elején Rákóczi kiáltványokat küldött a szomszédos országokba, Horvátország, Morvaország, Szilézia rendjeihez: kössenek szövetséget a magyarokkal. S közel ezzel egy időben dolgozta ki az első Közép-Európai konföderáció tervét. Követi utasítása szerint Ráday Pál és Oloicsányi Mihály feladata egy lengyel–svéd–porosz–magyar konföderáció létrehozása vagy előkészítése érdekében járják végig a legynel, a svéd és porosz udvarokat. Indoklását a fejedelmi instrukció 3. pontja foglalja magában. „A mostani háborúban akár a francia akár a Habsburg győz, felborul az európai hatalmi egyensúly, és a győztes elnyomja majd a németalföldieket, meg a német birodalmi fejedelmeket.[...] Magyarország ahogy a múltban igen erős fékezője volt mind a Porta, mind az ausztriai ház törekvéseinek, a jövőben is bástya lenne hatalmi törekvéseik ellenében, ugyanakkor biztos sarkköve, az európai hatalmi egyensúlynak.”³²

A spanyol örökösödési háborúban Lipót császárral szövetséges porosz királynak előterjesztendő javaslat, az instrukció szerint, protestánsok védelmét és azt kívánja, hogy a porosz király ne támogassa a császárt. Az „önállóságát visszanyert Magyarország éppen úgy mint régen, tényező lehet az európai hatalmi egyensúly kialakításában.” Magyarország azonban a hatalmi egyensúlyban tényező csak önállóságának megteremtésével lehet. Ennek egyik feltétele, hogy megegyezzen a rácokkal, csak hogy a megindult tárgyalás tragédiába torkollott.

A Habsburg kormányzat 1703 őszén jól átgondoltan akciókba kezdett, hogy a szabadságharcot, a császári kormányzati retorikában a „rebelliót” leszerelje. Lipót császár elfogadta a királyhű magyar főméltóságoknak a megegyezésre ajánlkozó kezdeményezését, Leopold Thalmant, konstantinápolyi követét pedig utasította, érje el, akár Magyarország déli részének felajánlása árán is, hogy a törökök támadják meg Rákóczi hadait, s ha nem megy, akkor a krími tatárokat mozgósítsák. Ráday útjáról pedig a jól szerve-

³¹ Közli: *Szentkláray Jenő*: A karlócai patriarchális és a fruska–górai monostori szerb levéltárak. In: *Századok*, 17. (1833) 373–374.

³² Ráday Pál iratai 1703–1705. Sajtó alá rendezte: *Benda Kálmán, Esze Tamás, maksay Ferenc, Papp László*. Bp., 1955. (A továbbiakban: Ráday iratok. I.) 123.

zett birodalmi kémhálózat tudomást szerzett és a svéd királynál pedig Rádayt a császári követ megelőzte.³³

A rácok katonai értékével nagyon is számoló Habsburg kormányzat Rákóczi kezdeményezésében azonnal felismerte a veszélyt. Lipót császár 1703 november 22-én biztosította Csernovics pátriárkát, hogy minden kiváltságukat megerősíti, „mihelyt a forradalmárok és vezérek leveretnek” és felszólítja a pátriarchát, lelkesíténé felkelésre a „graeci rítus nem egyesült híveket”, „azonban ne nyilvánosan, ... hanem alattomban járjon el canonica visitatio ürügye alatt.” kincstári uradalommal és évi 300 frt. kegydíjban részesül’ induljon haladék nélkül.” Savoyai Jenő herceg pedig december 16-án keltezett rendeletében utasította Wilhelm, Georg Löffelholz vezérőrnagyot, hogy lázítsa fel a rácokat a magyarok ellen és minden tettükért előre is biztosított a császári kegyelem.³⁴ A várkapitányok kötelessége, hogy a pátenseket elfogják és haladéktalanul a Hadi Tanácshoz küldjék, a vármegyék pedig a budai parancsnokságra továbbítsák.³⁵ A pozsegi gyűlésen a hadvezetőség szabadságuk megvédésére biztatta az összegyűlt rác katonákat és parasztokat; tartanak ki a császár mellett, 119 ezer főnyi haderővel közeleg a horvát bán, gróf Pálffy János.

A császári hadvezetés három oldalról indított támadása súlyos következményekkel járt. 1704 január végén Wolfgang Kreutz vezérőrnagy vezetésével és Monasterly vicedespota részvételével a Péterváradról indított támadást Deák Ferenc ezereskapitány Dunavecseknél kivédte, a győzelmet azonban zsákmányolás és a rácok kegyetlen mészárlása kísérte. Február 1-én Hellebronth János és Sándor László ezredesek a jelentős részben rác, horvát és német lakta Pécsről 50 000 forint és fegyvert, ruházatot kívántak, a tárgyalások közben elsült egy puska, s erre megszállták a várost, katonaság egy része elvetve minden fegyelmet rombolt, rabolt, ölt, tisztjeire is rátámadt, kegyetlenül kifosztotta a várost, s a környékbeli falvak lakossága csatlakozott hozzájuk. Hellebronth János, aki mint maga írja: „Baja, pécsi tartománynak elnyerésében én voltam a vezérlő és igazgató; excessusoknak oka

³³ Ferriol konstantinápolyi francia követ jelentését közli *Legrelle, A.*: La diplomatie française et la succession d’Espagne. IV La solution, 1700–1725. Gand, 1892, IV. 333. – Vö: Ráday Iratok I. 129. – *Benda Kálmán*: II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve (1702–1705). Történelmi Szemle, 5. (1962), 189–209. – A francia politika ellenlépéseiről: *Köpeczi*. 1966. 68–69.

³⁴ *Szentkláray*, 1883. 372–373. – *Szentkláray Jenő*: Száz év Délmagyarország történetéből. I. 117. – Vö: *Márki*, I. 346.

³⁵ Így maradt meg a Kriegsarchívban Bercsényinek a tokaji táborból szeptember 17-én kelt pátense. ÖStA KA HKR 1703 okt. Prot. Exp.. Bd. 434 Fol. 6. Továbbá: Károlyi Sándor Pápán 1704. január 22-én és Hellebronth 1704. február 9-én Pécsen kelt pátense. ÖStA KA HKR, 1704. márc. Prot. Exp. Bd. 580 fol 3, 4. – Ez utóbbit idézi: *Benda*, 1980, 147.

nem vagyok”, még ezek után is bízott: „én nagy reményekben vagyok, hogy az egész rácság meghódul, csak a vitézlő renddel a disciplinát tartassa meg Nagyságod.”³⁶ Eszék és Pétervárad, a rác katonai parancsnokság székhelyei elfoglalására indított vállalkozásuk nem sikerült, a császári ellentámadás elől visszavonultak. Gróf Leopold, Carl Herberstein tábornagy a császári parancs szerint március 25-én indított hadjárata során előbb Siklóst vette ostrom alá, közben írásbeli parancsal rácokat küldött előre Pécsre, s bár tudomására jutott, hogy ezek mit műveltek, Szigetvárra vonult, onnan Kaposvárhoz ment, és porig égette a várost. A szemtanú Kollareck iszonyatos pusztításról, öldöklésről számolt be. Siklóson a ferencesek templomában menedéket keresőknek nem kegyelmeztek, „utolsó szálig ott helyben lemészárolták őket; borzalmasan bántak el katonáink az alsóvárosi asszonyokkal és gyerekekkel is... Három ferences atyát és a beremendi plébánost pedig miszlikbe aprították.” Pécssett megrohanták a jezsuiták rendházát és templomát [...] négy jezsuitát megöltek... az a szóbeszéd járta, hogy 80 török volt a mieink között [...] Egyszóval katonáink barbárabbul viselkedtek a barbároknál, és zsamokabbul a tirannusoknál; raboltak, gyújtogattak, asszonyokat és gyermekeket hurcoltak fogságba... A mi rác katonaságunk teljesen kifosztotta a Sziget környéki falvakat, [...] ahány férfit előtalált, azt ott helyben mind levágta.”³⁷ Kollareck egybehangzóan más kortársi tudósítással, részletesen beszámol a borzalmas kegyetlenkedésekről és pusztításokról. Hangsúlyozza saját érdemét, hogy Pflug kapitánnyal miként mentettek ki Pécsről szerzeteseket és mintegy 300 polgári személyt. A felsővidéki és alsóvidéki rácok, a katolikusok és a többségben ortodox görög vallásúak, de „a szakadárak legfőbb célja és szándéka kiirtani a katolikusokat... ráccá tenni ezt a gyönyörű vidéket.” Dühödt ellenségei a németeknek, nem engedelmeskednek a tiszteknek, a császár sem tekintély előttük, tudják, hogy szükség van rájuk, ezért mindent megengednek maguknak. Egymás között a császáriak lerohanásáról is beszélnek. Szlavóniában, Horvátországban, a Dráva mentén, Siklós, Pozsega környékén pedig sokan titokban Rákóczi hívei, ferences szerzetesek járnak közöttük, és könnyen meghódnak. Végső következtetése, hogy a határőrök megbízhatatlanok, Szlavóniába és máshová német katonaságot kell küldeni.³⁸

³⁶ Hellebronth János Károlyi Sándornak. Páli réten, 1704. február 26. ARI/1, 108. – A jelentésből más részletekkel együtt idézi: *Bánkúti*, 2005, 40. 1, 28., 29. jegyzet. 44. 47. j. – Hellebronth maga is megszenvédte a rác támadást: „a Duna mellett Bátát és Szekesöt, az én jószágomat is felverték...” Archivum Rákócziánium II. Rákóczi Ferenc levéltára. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Első osztály: Had- és belügy. Szerk.: *Thaly Kálmán*. Pest, 1873. (A továbbiakban: AR I/I.) 108.

³⁷ Kollareck Emlékirata Rákóczi tükör I. köt. 421–426.

³⁸ Kollareck Emlékirata, Rákóczi tükör, I. köt. 430–432.

Rákóczi 1703/1704 megegyezési kezdeményezését a rácokkal a császári politika és Károlyi kevésbé hatékony hadvezetése, katonáinak fegyelmetlensége futtatta zátonyra. Ráday követsége sem ért célba a magyar lengyel–svéd–porosz konföderáció érdekében, de felkeltette Európa figyelmét.

Történelmi jog és a lengyel–svéd–erdélyi szövetség

Az 1704. február–márciusi tragédia Rákóczit és híveit mélyen megrázta. Voltak, akik a fejedelemtől elégtételt és méltó büntetést követeltek. Rákóczi a megoldást a megegyezésben látta. Annál is inkább, mert a bácskai hadjáratán közlőről tapasztalta a rác támadások tragikumát és drámaian végzetes következményeit. Már a szegedi táborban is igyekszik megnyugtatni a különböző rác csoportokat. Itt adja ki szép elismerő szöveggel „Rác Dragulyának ezereskapitányágáról való collatióját”-t.³⁹

Országos érvénnyel Gyöngyösön 1704. szeptember 2-án kelt kiáltványában vázolja fel Rákóczi a megegyezés újabb feltételeit.⁴⁰ A nyilatkozat alaposabb tájékozódás alapján készült. Valószínűleg fejedelmi megbízásából készítette el Hellebronth János ezereskapitány rendkívül alapos javaslatát a rác kérdés megoldásáról.⁴¹ A javaslat több részlete belekerült a fejedelmi pátens szövegébe és Rákóczi későbbi döntéseiben is követte a javaslatot.

A gyöngyösi pátens már nem általában a Rác Nemzetet, hanem minden rétegét külön szólítja meg. „Az egész Rác Nemzet Egyházi és egyéb minden Rendinek, nevezetesen pednigh Sz.Patriarchájoknak, Plebanusoknak, Kalugyereknek, Generálisoknak, Fő és Vice kapitányoknak, Hadnagyoknak, több és más mind Egyházi rendeknek, mind penigh külső renden lévő Vitézlő és lakos Rátcságnak, valakik e Pátens levelünket láttyák, olvasni, vagy olvastatni hallyák, ajánlyuk Fejedelmi kegyelmességünket.” A továbbiakban közli, hogy hadakozásuk kezdetétől fogva azon igyekezett, hogy a rác nemzet a régi magyar királyoktól elnyert szabadságuk alatt velük együtt hadakozott, most is „mindennemű szabadságok helyre állatásában velük együtt megegyező akarattal munkálódjanak.” Ezzel szemben ugyan a „német nem-

³⁹ MOL G 19 II. 3.-h. fol 303–304. Vö: *Esze Tamás*: Kuruc vitézek folyamodványai. Bp. 1955. 480.

⁴⁰ Másolata: OSZKK Fol Hung 1389. Fasc. 1704 fol. 52–53.

⁴¹ Az irat a Pest-Pilis-Solt vármegye iratai között került kiadásra (Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi korban I. közzéteszi *Bánkúti Imre*. Budapest, 1996. 133–134.) Ha eredeti provenienciája szerint kerül közlésre, keletkezési időpontját is pontosabban lehet megállapítani. A Gyöngyösön keltezett dokumentumok között maradt fenn (MOL G 16I.2.d. No 395.) S mivel Rákóczi a rác pátensét Gyöngyösről 1704. szeptember 2-én keltezte, s ez a pátens bizonyíthatóan Hellebronth projectuma alapján keletkezett, dátuma nem „valószínűleg 1704 ősze”, hanem 1704. szeptember 2 előtt készült.

zettel ellenünk fegyvert fogván” a kereszténységgel és a természettel ellenkező kegyetlenkedéseket követték el, de a „Magyarországban és Erdélyben Rác Hiveink „kérésére és a maga meggyőződéséből is az egész Tisza, Duna, Dráva, Száva mellett „lévőknek gráciát ad”, vétkes cselekedeteiket elfelejti. „Intyűk azért azon az egész, akár mely renden a Magyar Korona alatt megtelepedett Vitéz Ratz Nemzetet Felső s közép alsó rendű Egyházi s világi Tiszteit s vitézeit, akármely helységnek Tiszteivel s Lakosaival edgyütt, tudván a Magyar nemzet boldogulásával leendő, valóságos régi boldog emlékezetű Sz(ent). Királyoktul adatott, régi elejektül reájok maradtott Privilegiumoknak s szabadságuknak bizonyosasan való helyre állítását, abban való megthartásokat, mellyet fejedelmi Parolánk Szerént Valóságossan is ígérünk Magokat Nemzetes vitézlő Hellebronth János Ezredes Fő Kapitány Hívünk-nél insinuálván, állyanak hűségünkre.” Semminemű adózással nem terhelhetnek, minden jószágukat visszakapják és szabadon birtokolhatják, hadakozásra nem erőltetnek, akiknek kedvük van azok havi fizetést kapnak, tisztiséget nyernek, fegyverfogók és otthon lakosok régi szabadságukban megvédelmezik őket.

Rákóczi gyöngyösi rác pátense a megbocsátás szellemében elfelejt minden kegyetlenkedést, és történelmi jogra hivatkozva biztosít szabadságot. Már nem a hajdúszabadságról van szó, hanem a régi szent királyoktól kapott történelmi jogról, a magyarokkal egyenrangú szabadságról. Azt ígéri, hogy az országban lakós rácok ügyét mintegy alkotmányos szinten rendezik. Hellebranth javaslatából több részletet viszont a fejedelmi pátens nem vett át. Nincs szó arról, amit Hellebronth ajánlott, hogy engedélyezze a fejedelem rác ezredek betörését „Német országra” és „Morvára” szabad nyereségre. Nyilvánvalóan Rákóczi nem akarta tovább fűteni az elszabadult indulatokat. Így is óriási gondot okoztak a kötelékükből kiszakadt, vagy szabadon összeverődött rác csoportok rabló portyái. Ezeket Rákóczi és a császári hadvezetés egyaránt üldözte. Így kapott 1704 októberben Szócs János ezereskapitány fejedelmi parancsot, hogy egyesülve Hellebronth ezredével védje ki a Szeged környékén gyülekező rácok támadását.⁴²

Csernovics Arzén pátriárkának 1704 szeptember 6. keltezéssel Rákóczi külön írt, a pátens szellemében, megbocsátva és feledve a rácok ellenállását, ellenségeskedését azt, hogy „a természetet és a kereszténységet irtóztató kegyetlenségét... asszonyi állatokat és ártatlan gyermekeket sütögetni, horogban vetni... nem irtóztanak.” Biztosítja a pátriárkát, hogy a „rác nemzet, minden renden lévő statussit... hűségünk és kegyelmességünk, s a mos-

⁴² Ex possessione Teszér 1704. október 3. Közli *Hornyik János*: Kecskemét város története oklevéltárral. IV. köt. Kecskemét, 1866. 323–324. – „minden rác helyeknek, kötél, kerék és karó büntetése alatt erősen megtilalmaztam a kijárást.” Báró Johann Friedrich Globitz szegedi parancsnok a kecskemétieknek, 1704. október 7. Uo: 326–327.

tani közügynek elő segéllésére való concursusra ...adhortállya, édesítse, és ösztönözze. Fejedelmi parolánk s hitünkre ajánljuk és ígérjük...” jószágait mindenki visszakapja, szabadságban élhet és Csernovics még külön 20 000 frt. tiszteletdíjban részesül. A levelét átadó Hellebronth János ezereskapitányt feljogosítja külön tárgyalásra is.⁴³ 1704/1705 elején a megegyezési kísérletekre számos töredékes adattal rendelkezünk. A Haditanácsba befutó jelentés szerint például a szigetvári rácok között kálvinista prédikátorok jártak, Bottyán János 1705 januárjában pátenst adott ki a rácok megnyerésére.⁴⁴ A kísérlet nem volt eredménytelen, több rác harcolt Rákóczi zászlói alatt. Az angol követ, George Stepney 1704. december 3-i jelentésében, mint bécsi hírt közli Hedges miniszterrel, hogy a rácok a császáriak ellen (inclined to act against the Imperialists”) akarnak fordulni és Stájerország és Horvátország határait fenyegetik.⁴⁵

1705 kora tavaszán Egerben Rákóczi uralkodói minőségben azzal a céllal adta ki nyílt levelét, hogy megteremtve az áttörést, befejezze a rácok csatlakozását. „Nos Franciscus Dei gratia Princeps Rákóczy...” kezdetű nyílt levélben a fejedelem, mint a hatalom képviselője biztosítja a rácok kiváltságait. A régi kiváltságokra hivatkozik, többen már hadai között vannak és a Dunán túl, meg a Duna Tisza között lakó rácok ellenségeskedése is megszűnt. Szükséges, azonban, hogy bejelentsék csatlakozásukat. Bottyán János generálishoz küldött követek útján. A pátenst kiadási időpontja egybeesett Károlyi Sándor generális harmadik dunántúli hadjáratával, bár nem csupán a Dunántúl élő rácoknak szólt.⁴⁶ Mégis kárára volt, hogy Károlyi generális megfelelő tájékozódás, fegyelem és biztosítás hiányában Balatonkilitinél (1705. március 31.) súlyos vereséget szenvedett. Hadseregét gróf Heister

⁴³ *Szentkláray*, 1883. 373. és *Hornyik* 1868. 610–614. Mivel a pátriárka 1703 végén Lipót császártól útlevelet kapott hívei meglátogatására Magyarországon, Szalvóniában, Horvátországban, Dalmáciában, Erdélyben és a határos tartományokban, lehetséges Hornyik, Málnási és Benda feltevése, hogy Hellebronth valóban találkozott vele. Mészáros Kálmán szerint csak foglyok közvetítésével érintkezhetett vele. Vö: Mészáros, 2005. 58–59.

⁴⁴ ÖStA, KA HKR 1705. január Prot. Exp. 101 (Selejtezve), uo, 1705. április Expedit 1705. április /622/ 570.

⁴⁵ Stepney Harley miniszternek, Vienna, 1704. december 3. AR II/I 588 – Mennyiben értette meg az angol és a holland politika a sajátos közép-európai helyzetet: *Fabinyi Tibor*: Az európai protestantizmus diplomáciai kudarcai a Rákóczi-szabadságharc során. A szabadságharc angliai és amerikai híreiről: G. Etényi Nóra: Az első amerikai hetilap tudósítása a Rákóczi szabadságharcról. Mindkét tanulmány: *Nemzet és emlékezet*. 2004. 508–513 és 503–507.

⁴⁶ Eger, 1705. március 2. AR I/IX, 171–172. – „Micsoda pátenst irattunk az rácokra, Kglmednek elküldöttük Rákóczi parancsa Bottyánnak Eger 1705. március 2. Uo. 171 – A pátenst ma ismert másolatai: MOL, G – 16. A Rákóczi szabadságharc levéltára, I./2/d. – OSZKK. Fol Hung, 1389, Fasc. 4. 1705 fol 55.

Siegbert mezei marschall, a magyarországi császári csapatok főparancsnoka és Pálffy János horvát bán lovassági tábornok csapatai szétszórták, s „egyértelmű felelősségét”⁴⁷ növelte, hogy a dunántúli rácok megnyerésének hosszú munkával felépített terve ismét összeomlott, a rác kérdés nem került a szécsényi országgyűlés elé.

1705 tavaszán merőben megváltozott helyzettel kellett Rákóczinak és kormányzókörének számolnia. Meghalt Lipót császár, I. József kormányváltást hajtott végre, apja híveit elküldte, gróf Julius Buccellini udvari kancellárt nyugdíjba helyezte, gróf Kollonich Lipót bíborost félreállította. Miután a höchstädt-blenheimi győzelemmel véglegesen elmúlt a francia –bajor keleti támadás veszélye, I. József és hadvezére Savoyai Jenő herceg az itáliai front-ra összpontosították az erőket. Franciaország az erdélyi fejedelemmé választott Rákóczi udvarába elküldte rezidensét, Des Alleurs márkit. Lengyelországban a svéd király Boroszlóiig hatolt és a lengyel nemesség egy csoportjával, a varsói konföderációval egyetértve Lesczyński Szaniszlót (1677–1766) tette meg királynak. A francia barát lengyel párt viszont Rákóczinak ajánlotta fel a koronát. XII. Károly összehívta az országgyűlést, hogy Lesczyński Szaniszlót koronázásával legitimálják. Rákóczi Ferenc fejedelem határozott instrukcióval indította május végén Krakkóba Ráday Pál kancellárt.⁴⁸

A fejedelmi instrukció ugyancsak a közép-európai konföderáció gondolatát vázolta fel, de alkalmazta a változó viszonyokhoz. Úgy véli a lengyel–svéd–erdélyi szövetség megkötésére kedvezőek a viszonyok, és jelentős gazdasági előnyökkel jár. Rádaynak hangsúlyoznia kell: Svédország alapvető érdeke, hogy támogassa a lengyel–erdélyi és magyar konföderációt. Az utasítás záró része javasolja, hogy ezt a hármas szövetség tervet ne csak a krakkói országgyűlésen terjesszék elő, hanem közöljék a tengeri hatalmakon kívül a francia királlyal is. Létkérdés, hogy Lengyelország ne szakadjon pártokra. Mikhal Radziejowski bíborossal Szaniszló király ellenzéke vezetésével, Rákóczi 1705 május 8-án Egerben keltezett levelében külön tudatta, hogy meghívása a lengyel trónra megtiszteltető, de nem fogadhatja el, lekötik hazája dolgai és Lengyelországnak egységre lenne szüksége.⁴⁹

Rákóczi konföderációs tervének lényegét a következőben foglalta össze: „azon fáradozzunk, hogy hazánk szabadságának visszaszerzésével nemcsak a nemzetnek, de az egyetemes Európának és az egész kereszténységnek

⁴⁷ Kovács Ágnes: Károlyi Sándor, 76.

⁴⁸ Ráday levele feleségéhez Kajali Klárához Eger 1705. május 27. Ráday iratok, I. 267.

⁴⁹ Fogalmazványa: MOL A Rákóczi szabadságharc levéltára, I/1 Caps B, fasc 27. – Közli: Ráday Iratok. I. 250–251. Kiadva *Kisné Cseh Éva* fordításában: Nemzet és emlékezet Szerk.: R. Várkonyi Ágnes és Kis Domonkos Dániel. Bp., 2004. 116–117.

szolgálhatunk.”⁵⁰ A szövetséggel megerősített két ország, Magyarország és Lengyelország együttesen olyan erőt képvisel, amely képes ellenállni a Habsburg Birodalom hódító törekvéseinek. A selmeci béketárgyalások alkalmával előadta tervét a tengeri hatalmak követeinek, s az európai hatalmi erőegyensúly kialakításában a közös érdeknek és a protestánsok igényeinek jobban megfelelne, ha Magyarország szövetségre lépne a svéd és a lengyel királlyal. Hangsúlyozza, hogy a három szövetséget kötő ország ereje jobban biztosíthatná az európai hatalmi egyensúlyt, mint a Habsburg Birodalom, Anglia és Hollandia követei pedig nem zárkóztak el a terv elől.

Hasonló szellemben utasítja a fejedelem Rádayt a lengyel királynak előadandó javaslatról. A most létrehozandó szövetségben a két ország között a szabad kereskedelmet kívánja biztosítani, a nemesek mindkét országban hasonló jogokat élvezzenek, és ne fizessenek határvámokat. Hangsúlyozza, hogy az európai hatalmi egyensúlyt nem fenyegeti, sőt erősíti Magyarország önállósága. Ugyanezzel érvel a svéd királynak is. Ha pedig ez a háború az általános európai békével lezárul, a svéd–lengyel–magyar csapatok együttes erővel Oroszország ellen fordulhatnak.

Az európai viszonyokba illesztett konföderáció tervét és a lengyel trón visszautasítását Rákóczi határozottan összekötötte a magyar viszonyokkal: Szaniszló lengyel király békés uralkodásának feltétele, hogy Magyarország elszakadjon a Habsburg Birodalomtól, és szabadon válasszon királyt. Ennek a módosított tervnek változatlanul fontos összetevője, hogy Rákóczi állama alkotmányosan biztosítsa a rácok helyzetét.

I. József kormánya határozottabban és célratörőbben kezelte a rác kérdést, mint elődje. Csernovics pátriarcha birtokadományra kapott ígéretet és privilégiumait az ifjú császár 1706. augusztus 7-én és szeptember 29-én megerősítette. Arad főkapitánya, a Maros menti határőrvidék parancsnoka Tököli János korábbi császári kitüntetései mellé József királytól újabb elismeréseket kapott: magyar nemességet és újabb aranyláncot.

A rác autonómia és az orosz szövetség

Rákóczi Közép-Európa-i politikájának harmadik változata 1707 folyamán bontakozott ki. Péter cár egyértelműen döntő hatalmi tényező lett Lengyelországban és új lengyel királyra volt szüksége. A cár, amint 1707. április 27-én I. József császárt értesítette, Savoyai Jenő hercegnek ajánlotta fel a

⁵⁰ „quantum adlaboremus, ut per reductionem libertatis patriae, non tantum genti huic, sed et universae Europae ac rei Christianae servire possimus.” Ráday iratok I. 253.

koronát.⁵¹ Ugyanekkor készítette el utasítását a Rákóczihoz küldött követnek Dávid Corbénak a lengyel korona és az orosz szövetség ajánlatával.

A cárnak volt szüksége Rákóczi fejedelemre, hogy érdekei szerint rendezze a lengyel trónkérdést, vagyis a svéd barát Lesczyńskivel szemben más királyt válasszon. Közli Rákóczival, kész békét kötni bizonyos feltételek mellett a svédekkel, és nemcsak kibékíti a magyarokkal a rácokat, hanem melléjük is állítja őket a császár oldaláról. A cár május 23. előtt gyors választ, titkos írásos értesítést várt külön futárral.⁵² A magyar konföderáció helyzete is megváltozott. A rozsnyói tanácsülés már döntött, a francia szövetség érdekében folynak az ónodi országgyűlés előkészületei, Rákóczi bemegy Erdélybe, az április 5-én megnyíló marosvásárhelyi országgyűlésen beiktatják a fejedelmi méltóságba s miután az erdélyi három nemzet követével heves vitákban elrendezte az ország belső ügyeit 21-én indult vissza Magyarországra. Eközben válaszolt a cárnak: ragaszkodott feltételeihez, létre kell hozni a lengyel–magyar–erdélyi–porosz szövetséget. Május 24-én megnyílt az ónodi országgyűlés, közben folytak a több mint félévig elhúzódó orosz–magyar tárgyalások.

Rendkívül fontos Rákóczi utasítása Nedeczky Sándor, a lublini országgyűlésre, a cárhoz küldött követe számára a szerencsi táborból 1707. május 24-én. A cár meghívását „annál nagyobb megilletődéssel fogadta, mentül kevésbé vágyott a lengyel trónra. Hiszen hazája szabadságáért fogott fegyvert, legfőbb kötelességét hazája gondviselésének tarja. De fájó szívvel nézte Lengyelország felháborodott arcát is, mely annyi különféle álarc torzalakját viselte.” ... Elfoglalták saját hazája ügyei ezért kellett szótlanul néznie a szomszéd rokon nép küzdelmeit. Most viszont legfőbb kikötése, hogy Lengyelország helyzetét biztosítsa. Kéri a cárt, hogy mindenekelőtt Lengyelország békéjét keresse. Gondolja meg, Szaniszló királyt elismerte a császár, elismerték a franciák, hollandok, az angolok és a poroszok Lengyelország uralkodójának. Rákóczi úgy látja, a cár nem állíthat erőhatalommal más uralkodót az ország élére. Ha ő, vagy bárki elfogadná a cár meghívását, az újabb európai háborúra vezetne. József császár és a svéd király ürügyet látna benne, hogy „Lengyelországot felosszák, Magyarországot leigázzák.” Míután a francia király elismerte Szaniszló koronáját, aligha akarhat újabb királyválasztást. „Adja vissza a cár Lengyelország szabadságát, erősítse meg annak trónját, segítsen a sanyargatott nemzetet, adjon a népnek biztonságot, magának dicsőséget, a kereszténységnek örökké tartó halhatatlan koronát...”

⁵¹ *Zaluski, A. Ch.*: Epistolae historico-familiares. Brunsbergae, 1711. III. 798–800. Közli: *Márki*, 1913. 411.

⁵² Lelöhelyeinek, másolatának pontos felsorolásával: *Márki Sándor*: Nagy Péter czár és II. Rákóczi Ferencz szövetsége 1707-ben. Bp. 1913. 28–30.

A cárt inkább Lengyelország szabadságának szeretete, mint Szaniszló király iránti gyűlölet vezesse. ... A cár legnagyobb dicsősége az lenne, ha visszaadná a nyomorgatott Lengyelország szabadságát, s trónjára lengyelek akaratával oly uralkodót emelne, ki szoros szövetségben élne vele”. Tehát halasztja el a királyválasztást. Legfontosabb feltétele Rákóczinak, hogy a cár bírja rá a rácokat, hogy ne kövessék a császári parancsokat, ne harcoljanak a magyarok ellen, hanem elfogadva a Magyar konföderáció javaslatait, egyezzenek meg velük.⁵³ A követi utasításban Rákóczi hosszan kifejti, hogy Lengyelország szabadságának biztosításából és a lengyel–magyar szövetségből a cárnak rengeteg haszna lenne és lehetősége nyílna, hogy minden erejét a török ellen fordítsa.

A cár második, 1707. június 8-án eléje került ajánlatára Rákóczi azt válaszolta, hogy mivel Lengyelország szabad állam, a cár semmiképpen nem akarhatja megcsonkítani szabadságát és korlátozni a királyválasztást. Őt Lengyelország primásának és nagytanácsának kell meghívnia. A cár felajánlotta a lengyel trónt, de a lengyeleknek maguknak kell eldönteni, hogy őt akarják-e királyuknak. Amíg tőlük nem kap meghívást, addig a cár javaslatát sem tekintheti érvényesnek.

Rákóczi az ónodi országgyűlést a francia–magyar–lengyel–orosz (esetleg a porosz) szövetség reményében nyitotta meg. A magyarországi interregnum kinyilvánításának háttérében a nagypolitikai érdeket, Franciaország igényét, már feltárta a történetírás. A nemzetközi viszonyok teljes körére figyelve a spanyol királyságbeli és a lengyelországi fejlemények is figyelmet érdemelnek.

Habsburg Károly főherceget elismerték Spanyolország királyának s ezzel a hatalmi egyensúly végleges felborulással fenyegetett. Az ónodi országgyűlés napjaiban a lengyel királyság és a Lengyelországgal kötendő szerződés kérdése meglehetősen bizonytalan volt még. Ilyen előzmények után mondták ki az interregnumot. A magyar országgyűlés és a lengyel országgyűlés csaknem egy időben. Ónodon 1707. június 13-án, Lublinban július 11-én. Hangsúlyozzák, hogy József örökös királyságát nem ismerik el és, a királyválasztást későbbre halasztják.

Az orosz tárgyalások hiányos irat együtteséből is kiderül, hogy Rákóczi olyan feltételeket szab, amelyek Lengyelország integritását biztosítják, Magyarország belső nyugalmát a megcsendesített rác nemzet autonómiája biztosítaná. Működéséről ugyan nem ismerünk elképzelést. Különösen fontos ebben az irat együttesben Rákóczi 1707. augusztus 6-án Munkácson keltezett instrukciója Nedeczky Sándor és Klobusiczky Ferenc teljhatalmú megbízottaknak. Az instrukciót nagyszabású áttekintés vezeti be az európai poli-

⁵³ Közli: *Nedeczky Gáspár: A Nedeczky család.* 237–243. Vö: *Márki*, 1913, 414–416.

tikáról. A gyógyítás könnyebb, ha a betegség okait, a test szervezetét ismerjük. Vázolja tehát Rákóczi – mint írja – a magyar nemzet helyzetéről és az európai háborúkról való nézeteit. Magyarországot a Habsburg kormányzat politikusai mindenáron ki akarják rekeszteni az általános békéből, és ez történik majd Lengyelországgal is. Lengyelország helyzete nyomorúságos, maguk a lengyelek is látják rohamos hanyatlásukat. A svéd király fegyverrel akar törvényt ími Európának, kizárólagos teljhatalomra tör. Rákóczi fő célja, hogy biztosítsa hazája önrendelkezését, szabadságát. Az ország érdekét kell szemmel tartania. Nagy szerencse, ha az ország a szabadság ügyében hasonló helyzetben lévő szomszéd országgal szövetkezhetik.⁵⁴

A terjedelmes utasítás lényege, hogy Rákóczi súlyos feltételeket szabva fogadja el a lengyel koronát. Biztosítékra van szüksége Svédország és a Habsburg kormányzat támadása ellen, de arra is, hogy a cár ne sajátítsa ki Lengyelország kormányzását. Nem kíván bábkirály lenni, s szuverén hatalmat kíván szerződésében biztosítani. Sőt mint lengyel király kíván külön pénzbeli és katonai segítséget, 20 ezer katonát és 40 ezer tallért. A cár királyi méltóságnak kijáró tisztelettel bánják vele, távollétében a Lengyelországban lévő egész hadsereget az ő parancsnoksága alá rendelje. Béküljön meg a svédekkel. A bajor választót hívják meg a magyar trónra. Ez előbbre viszi a cseh és a sziléziai kapcsolatok ügyét is. Az általános békébe foglalják be Magyarországot, Lengyelországot és Oroszországot is. Sarkalatos feltétele pedig a szövetségnek, hogy a cár ígéretéhez híven hathatósan működjenek közre, hogy a rácok csatlakoznak a magyar konföderációhoz.⁵⁵

Az orosz szövetség feltétele, hogy garantálják Lengyelország szabadságát, Rákóczi mint lengyel király a maga személyében is biztosítaná. Királysága a lengyel–magyar szövetségre, a szövetség további szerződésekre ad lehetőséget. A konföderáció Csehországgal és Sziléziával, a bajor választóval bővül. A Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség területén pedig a rácok autonómiájával módosulnak az erőviszonyok.

Nem alávetett hűségesküről, vagy katonai segítségről, többről van most már szó. Rákóczi ezredeiben feltűnően jelentős számban szolgáltak magukat rác identitású közvitéztek és ezereskapitányok.⁵⁶ Legális katonai kötelékben, mint egyházfő alatt élő közösség azonban a rácok változatlanul a császár és király hadseregében harcoltak, sőt fontos részét alkották. Rákóczi pátenseiből egyértelműen kiderül, hogy kezdettől fogva intézményes egységükben akarta a rácokat megnyerni, mintegy beillesztve az új magyar állam rendszerébe.

⁵⁴ Márki, 1913, 430.

⁵⁵ Benda, 1980, 155–157.

⁵⁶ Seres István: Rác katonák II. Rákóczi Ferenc ezredében. PHF 2005. 3, 67–91.

A tervezet és az első pátens 1707 őszén készült el. Hosszabb tájékoztató előzhetette meg, mert Rákóczi kancelláriáján tudtak a császáriak ajánlatáról is. Rákóczi ezt a nyílt levelét mint a cár szövetségese és a készülő lengyel–magyar–erdélyi konföderáció tagja adta ki 1707 október 10-én Ungvárott. Az Erdélyi fejedelem, a szabadságért szövetkezett rendek vezére felsorolva minden egyéb méltóságát is a régi magyar királyok idejében már elnyert jogokat és újabb kiváltságokat biztosít a rác nemzetnek. Ezek szabadon választott despotájuk alatt élhetnek, szabad letelepedésre választott területen. Katonáságuk tisztjeit maguk választják, Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben szabad kereskedési joguk lesz, vallásukat szabadon és háborítatlanul gyakorolhatják, és további kiváltságokban részesülnek.⁵⁷

A továbbiakról Ráday Pál fogalmazványában fennmaradt tervezet, és tárgyalások töredékei tájékoztatnak. Mikes Mihály generális 1708 július közepén jelezte a fejedelemnek, hogy a rácok havasalföldi közvetítéssel hajlanak a megegyezésre. Az időpont egybevágott a sziléziai hadjárat előkészületeivel és így késve, 1708. augusztus 24-i tájékoztatásából tudjuk, hogy Rákóczi döntött az újabb tárgyalásokról. A feltételeket az augusztus 29-én Egerben Rhédey Mihály, a Nemesi Társaság strázsamestere és Hellebronth János ezeres kapitány számára adott fejedelmi Instructio tartalmazza. Áttekinti a régi magyar királyok idejében a „magyar nemzettel azon egy szabadsággal” rendelkező rác nemzet hányattatását, és jobbágyságra jutását az Austriai Ház uralma alatt. Ajánlja tehát, hogy „állyonak azon anya nemzetnek kebelében vissza.” Rákóczi és „az egész magyar nemzet” a magyar országgyűlésen megerősítve és a cár jóállásával biztosítja a régi szabadságukat, amit pátenseiben is megígért. Ez összességében a Dráva és a Száva között a teljes autonómiát, a magyar országgyűlésen követségi részvételt, mintegy társországi ranggal szavatol. Vallásukat szabadon gyakorolhatják, városaik hajdúvárosi kiváltsággal élhetnek.⁵⁸

A tervezet elkészítése nem lehetett független a Csernovics Arzén pátriárka utódjának Diakovics Ézsaiás püspöknek és császári tanácsosnak 1708. január 4-én I. József császárnak benyújtott Memorialjától. Ebben külön területet, a magyar országgyűlésen részvételüket kívánják a főleg vallási autonómiához ragaszkodó követelésükön kívül. A 11 pontos Memorialéra a császári kormányzat feltehetően azért nem válaszolt, mert kikötötték, a ró-

⁵⁷ Kancelláriai tisztázat, aláírás és pecsét nélkül: MOL G- 19 II. 3. d. – Fogalmazványa: Uo I. 2. h. In anno 1707. Rasciorum obligatio privilegialis. Kiadva: Ráday Pál iratai 1707–1708., II. köt. Sajtó alá rendezte *Benda Kálmán* és *Maksay Ferenc*. Bp. 1961, 310–311.

⁵⁸ *Benda Kálmán*: Rákóczi újabb kísérlete a szerbekkel való megegyezésre. Ráday iratok II. 423–426. – Rákóczi utasítása a szerbekkel való tárgyalás céljából Havasalföldre készülő Rhédey Mihály testőrmester és Hellebronth ezereskapitány számára. Uo: 433–434. – Utal rá tartalmi kérdéseket nem részletezve: *Mészáros Kálmán*, 2005. 60.

mai katolikus valláshoz hasonló vallásszabadságot és jogokat kívánnak. Határozatosan leszögezték, ne kényszerítsék népüket vallási unióra. Ez pedig nem volt össze egyeztethető a Habsburg kormányzat politikájával.⁵⁹

Rákóczi következetes és nagy tehertételek közben kialakított álláspontja viszont szervesen illeszkedett a Magyar Konföderáció valláspolitikájába és méltányolta a rác nemzet ragaszkodását önrendelkezéséhez és identitásához. A tervszerű azonban éppen azért volt törekény, amiért Rákóczi és kormányzóköre nagyobb összefüggésbe szervezve kívánta teherbírását növelni. A Közép-Európai konföderáció mintegy feltétele és egyik alapja a megegyezésnek nem valósulhatott meg.

Összefoglalás

Rákóczi tervei a Közép-Európai konföderációról alkalmazkodtak a gyorsan változó erőviszonyokhoz és szorosan összefüggtek a rác nemzet megnyerésével, a Magyar Királyság határai között lehetséges helyzetének tisztázásával. Égetően fontos kérdésekben, mint a térség stabilitása, Közép-Európa részvétele a hatalmi egyensúly kialakításában, a nemzetek együttélése, a rác nemzet autonómiája a megoldás egyik alternatíváját vázolták. Rákóczi az első magyar államférfi, aki az európai hatalmi egyensúly elvét és a közép-európai országok konföderációjának gondolatát összekapcsolta. Végül is az ország a szatmári béke után még több mint egy évszázadig hurcolta magával megoldatlanul újabb tehertételekkel együtt ezeket a kérdéseket. Jellemző, hogy Szalay László a szabadságharc leverése után újragondolta a 17–18. századi rác kérdést is, és 1861-ben megjelent könyve *A magyarországi szerb telepek viszonya az államhoz* megvolt Deák Ferenc könyvtárában.⁶⁰

Ma sok szó esik, arról, hogy Közép-Európa keresi identitását. Amit Rákóczi Magyarországa a közép-európai gondolatban és a rác nemzet autonómiájáról kialakított, ma nagy szellemi tőkénk lehetne.

⁵⁹ Közli: *Szalay László*, 1861, 44–47.

⁶⁰ „A jelen mű Deák Ferenc hagyatékából való megvette dr. Farkas Emil 1886 (1676?) március 31.” Bejegyzés az ELTE Történeti könyvtára, 13939/58. számú kötetében.